

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 3. 2017.
Прихваћен: 12. 6. 2017.

Сања ПЕТРОВИЋ ТОДОСИЈЕВИЋ
Институт за новију историју Србије
uransp@gmail.com

**Однос Градског поглаварства у Шапцу према
имовини шабачких Јевреја и Јевреја из кладовског
транспорта 1941–1944.***

Апстракт: Рад представља покушај да се укаже на улогу коју је Градско поглаварство у Шапцу, на челу са ратним градоначелником Бранком Петровићем, као део колаборационистичке управе оличене у Комесарској управи Милана Аћимовића и Влади Милана Недића, посредством Комисије за попис и процену јеврејске имовине и Комесаријата за јеврејску имовину, на челу са Јефтом Кујунџићем, играло у процесу узурпације права на имовину шабачких и Јевреја из кладовског транспорта.

Кључне речи: окупациона управа, колаборационистички режим, шабачки Јевреји, кладовски транспорт, Градско поглаварство у Шапцу, Комисија за попис и процену јеврејске имовине, Комесаријат за јеврејску имовину, Шабачка филијала Државне хипотекарне банке, грађани

Грађани „другог реда“

Одузимање права на имовину Јеврејима представљало је део званичне политике Трећег рајха која је дефинисана формулацијом „коначно решење јеврејског питања“. Оно је представљало једну

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (Но 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

фазу у спровођењу Холокауста на тлу читавог европског континента, па и на територији немачке окупационе зоне у Србији, без које се не може разумети динамика геноцида који је спроведен над Јеврејима у периоду од 1933. до 1945. године. Може се рећи да је аризација, односно превођење имовине Јевреја у посед аријеваца, била виђена као једна од првих ствари „коју је потребно урадити“. Иако је дискриминативна пракса према Јеврејима била присутна у Немачкој и пре 1935, њену легализацију представљало је увођење расних односно Нирнбершких закона 15. септембра 1935. којима су Јевреји означени као грађани „другог реда“. Нирнбершки закони представљали су извориште више од 250 закона, уредби, одредби које су званични државни органи донели током постојања Трећег рајха а којима су Јеврејима укинута елементарна грађанска права – између осталих и право на имовину.¹ На тај начин одузимање права Јеврејима на поседовање, како непокретне тако и покретне имовине, постало је део званичне политике Трећег рајха која се спроводила у свим деловима окупираних Европе, самим тим и на територији немачке окупационе зоне у Србији. Пошто је колаборационистичка управа у Србији, оличена најпре у Комесарској управи Милана Аћимовића а затим у Влади Милана Недића, представљала један од најзначајнијих ослонаца у спровођењу званичне политике окупатора, може се претпоставити да су, одмах после Априлског рата, обновљени органи званичног државног апарата морали узети активну улогу у спровођењу свих сегмената окупационе политике па и у спровођењу одузимања права на имовину домаћим и свим оним Јеврејима који су се затекли на тлу немачке окупационе зоне у Србији априла месеца 1941.

Разматрање улоге Градског поглаварства у Шапцу, али и грађана који су били спремни да се ставе на располагање окупационом режиму у процесу развлашћивања Јевреја и преласку њихове имовине у руке окупатора, представља фокус интересовања овога рада из више разлога. Пре свега ради се о граду који је у тренутку напада Немачке и њених савезника на Југославију настањивала бројна јеврејска заједница. Поред локалних, шабачких Јевреја, односно староседелаца којих

1 Види више у: Милан Кољанин, Олга Манојловић Пинтар, Радмила Радић, Сања Петровић Тодосијевић, Зорица Ивановић, *Последње одредиште Аушвиц*, каталог изложбе, (Београд: Историјски музеј Србије, 2015).

је у тренутку када је почео рат у Југославији било око 70,² у Шапцу је од септембра 1940. живела група од преко 1.200 Јевреја емиграната који ће у историјографији остати упамћени као Јевреји из кладовског транспорта.³ Друго, ради се граду који су службеници Специјалне полиције Управе града Београда већ у јуну 1941. препознали као „центар комунистичке акције“ у овом делу Србије.⁴ Ова и сличне оцене, као и успостављање шпијунске мреже међу локалним становништвом коме је политика окупационог режима била блиска,⁵ допринели су томе да Шабац већ у августу 1941. буде изложен фашистичком терору. Активност полицијско-безбедоносних служби на терену у великој мери је осујетила партизанско-четничку акцију у јесен 1941. Заједнички напад партизана и четника на Шабац у септембру окончан је муњевином акцијом немачке војске и казненом експедицијом која је ушла у град 24. септембра, што је имало за последицу масовно страдање ма-

- 2 По подацима из 1921. године Шабац је имао 9.231 становника, од тога, 8.430 (91,32%) грађана је било православне вероисповести, муслимана је било 437 (4,73%), римокатолика 273 (2,96%) и „мојсијеваца“ односно Јевреја 70 тј. (0,76%). Група аутора, *Шабац у прошлости IV*, (Шабац: РНИРО „Глас подриња“ – Шабац, 1984), 218.
- 3 У историографији се под именом *кладовски транспорт* (Кладово) мисли на групу аустријских, немачких тј. углавном берлинских и данцишких, као и чехословачких Јевреја који су новембра месеца 1939. напустили Беч, пошто су се као припадници јеврејске популације нашли на удару антисемитског законодавства из октобра 1935. (Нирнбершки закони) и Централног бироа Рајха за јеврејску емиграцију, да би лађама низ Дунав и преко Црног мора, без сертификата британске мандатске владе стигли у Палестину. Почетак Другог светског рата у Југославији затекао их је у Шапцу, где су по наређењу југословенских власти досељени септембра 1940. године. Видети више у: Gabriele Anderl, Walter Manoschek, *Neuspelo bekstvo. Jevrejski „Kladovo-transport“ na putu za Palestinu 1939–42*, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2004); *Zbornik radova sa okruglog stola Kladovo transport, Beograd, oktobar 2002*, uredio Andrej Mitrović, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2006); Valter Manošek, *Holokaust u Srbiji. Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2007); Živana Vojinović, *Avramova deca*, (Beograd: Orion Art, 2015).
- 4 Историјски архив Београда, Управа града Београда, Специјална полиција IV–48, к. 289/12, Комунистичка акција у Мачви и Поцерини.
- 5 Одељење Специјалне полиције Управе града Београда тражило је од начелника поцерског среза 20. октобра 1941. да „у смислу наређења Министарства унутрашњих послова о централној евиденцији комуниста у Србији“ провери 132 особе које су раније означене, пре свега на основу предатних полицијских података и дојава полицијских шпијуна у Шапцу, као „познати комунисти у Шапцу и околини“ и да за њих достави опште и личне податке „у што краћем року“. Исто.

чванских сељака у центру града на месту познатом под називом Бенска бара,⁶ формирање логора у Јарку⁷ и оснивање концентрационог логора у Шапцу на Сави.⁸ Сви ови фактори, посебно „пацификација“ града путем масовног застрашивања и масовних стрељања, оснивање Концентрационог логора на Сави, чему је предходило оснивање Јеврејског а затим Транзитног логора у Касарским ливадама, допринели су томе да окупациони режим у Градском поглаварству Шапца тражи лојалног савезника који ће бескомпромисно служити спровођењу политике окупатора. Анализа рада Градског поглаварства Шапца на „словима“ отуђења и поновног „удомљавања“ јеврејске имовине у значајној мери указује на степен колаборације Поглаварства као дела обе колаборационистичке управе. Поред тога, предочавање механизма „преузимања“ и „бриге“ о јеврејској имовини осветљава улогу не само злочинаца и домаћих сарадника у спровођењу Холокауста на тлу немачке окупационе зоне у Србији већ и улогу „обичних“ грађана односно посматрача, без које се не могу разумети размере терора и злочина који је извршен над припадницима јеврејског народа у раздобљу Другог светског рата.

Прва наредба војног заповедника у Србији која је, између осталих, угрожавала и право Јевреја на поседовање имовине је била *Наредба која се односи на Јевреје и Цигане* од 30. маја 1941. године. Шабачким Јеврејима и Јеврејима из кладовског транспорта, које је почетак рата у Југославији затекао у Шапцу, наредба је предочена посредством Градског поглаварства почетком јуна месеца.⁹ Градско поглаварство је, уз помоћ жандармеријске чете, која је већ од 1. маја била под пуним

6 29. и 30. септембра 1941.

7 Све мушко становништво Шапца између 14 и 70 година старости изведено је из града 26. септембра 1941. године. До 30. септембра 1941. држано је у импровизованом логору под отвореним небом у сремском селу Јарак, када је враћено у град и упућено у новоосновани логор на Сењаку или у Касарским ливадама, где је требало извршити проверу и селекцију грађана на оне који се могу пустити кућама и на оне који су сумњиви, због чега их је требало задржати у логору. Више о логорима за време Другог светског рата у Шапцу и околини у: Stanoje Filipović, *Logori u Šapcu*, (Novi Sad: Novinsko preduzeće „Dnevnik“, 1967).

8 Шабачки логор на Сави основан је у другој половини јануара 1942. године. Његова претеча био је Јеврејски логор на Сави који је постојао од средине јула 1941. до друге половине јануара 1942. Шабачки логор на Сави постојао је све до ослобођења града октобра 1944. године. *Исто*.

9 Међуопштински историјски архив у Шапцу (МИАШ), Градско поглаварство 161/1941.

наоружањем¹⁰ у циљу очувања окупационог поретка, било дужно да „обезбеди“: да Јевреји морају у року од десет дана¹¹ „преко надлежне општине свога места становања или пребивања пријавити Окружној команди свој иметак са назначењем где се овај налази“, да се сва „јеврејска привредна предузећа“ пријаве надлежним окружним командама до 15. јуна 1941,¹² да се поред „јеврејских привредних предузећа“ пријаве и сва „правна лица“ која нису привредна предузећа али имају више од једне трећине Јевреја међу својим члановима или у управи, да се послови из времена после 5. априла 1941. засновани на располагању иметком пониште¹³ и да се на чело свих „јеврејских привредних предузећа“ постави комесар-управитељ.

Наредба војног заповедника Србије од 30. маја 1941. узурпирала је право Јевреја да својом имовином располажу на начин на који је то било дозвољено осталим грађанима. Она је означила почетак одузимања имовине свим припадницима јеврејског народа на територији немачке окупационе зоне у Србији, па и онима који су живели или који су се затекли у Шапцу. Захваљујући сачуваном фонду Међуопштинског историјског архива у Шапцу, у коме се чува грађа Градског поглаварства¹⁴ из ратног периода, није тешко установити да су шабачки Јевреји¹⁵ пријавили своју имовину 10. јуна 1941. године. У истом дану у просторијама поглаварства затекли су се: др Алфред Бата Коен, Соломон Медина, Наталија Гилсбергер рођена Машић, др Лаза-Лајош Крисхабер, Мориц Морено, Алтарац Мајер, Спигел Симон¹⁶ и многи други,¹⁷ док је њихов сународник и суграђанин Бернат Ветендорф то учинио претходног дана.¹⁸

10 Група аутора, *Шабац у прошлости IV*, 492.

11 Од 30. маја 1941.

12 Јевреји су били дужни да пријаве и привредна предузећа која су имала седиште изван територије немачке окупационе зоне у Србији.

13 Ову врсту послова је поништавао главни опуномоћеник за привреду Србије.

14 Живана Војиновић, новинарка и сценаристкиња филма *Шабачки јевреји* (2011) који је режирао Стеван Маринковић, прва је, у својој књизи *Аврамова деца*, указала на значај грађе која се чува у оквиру фонда Градског поглаварства Међуопштинског историјског архива у Шапцу.

15 Јевреји емигранти нису поседовали непокретности.

16 МИАШ, Градско поглаварство 163/1941, Пријаве имовине: Алфреда Коена, Соломона Медине, Наталије Гилсбергер рођене Машић, Лајоша Лазе Крисхабера, Морица Морена, Алтарац Мајера, Симона Спигела, 10. април 1941.

17 Нахама Аврамовић, Сара Абинун, Влада Гринбаум, Нисим Адигес, Самуило Н. Меламед, Исак Амар. *Vojinović, Avramova deca*, 427–435.

18 *Исто*, 429.

Одвођење шабачких Јевреја и Јевреја из кладовског транспорта у логор на Сави средином јула, односно крајем августа месеца 1941. било је предуслов за прелазак власништва над њиховом имовином у руке Трећег рајха. Уредбом од 22. јула 1941. сва јеврејска имовина је била конфискована у корист Трећег рајха. Општу јурисдикцију над јеврејском имовином добило је посебно Старатељство у оквиру Канцеларије генералног опуномоћеника за привреду Србије, на чијем се челу налазио Франц Нојхаузен. Надлежност над покретном имовином Јевреја, односно личном имовином и драгоценостима имала је немачка оперативна група Sipo-SD.¹⁹

Логорисање Јевреја који су се затекли у Шапцу када је почео рат у Југославији окончано је само делимично до 20. јула 1941,²⁰ када су у један од првих логора који је основан на територији немачке окупационе зоне у Србији, Јеврејски логор на Сави код Шапца, смештени Јевреји емигранти. Њима ће се врло брзо, већ 22. августа придружити неколико десетина шабачких Јевреја²¹ који су до тада остали у својим кућама. Логорисање свих Јевреја који су се затекли у Шапцу априла месеца 1941. биће окончано стрељањем свих мушкараца Јевреја у мачванском селу Засавици 12. и 13. октобра 1941. и гушењем свих жена и деце у камиону покретној гасној комори (душегупки) у Београду, до 10. маја 1942.²² Њихово логорисања а затим и трагичан крај представљали су почетак конкретних радњи на пословима „удомљавања“ њихове имовине.

Комесаријат за јеврејску имовину Градског поглаварства у Шапцу

„Последице“ физичког одвајања шабачких и Јевреја емиграната и њихове имовине након одвођења у логор 22. августа 1941. први пут се помињу у допису председника Градског поглаварства

19 Датум приступа 12. 3. 2017, <http://www.novimagazin.rs/vesti/arizacija-i-holokaust-pljacka-jevreja-u-srbiji>. Видети више у: Vesna Aleksić, „The Political role of financial institution: Bankverein AG and Aryanization of Jewish property in Serbia“, *Limes+ XII (2)/2015*, 51–63.

20 Григорије - Глиша Бабовић, *Дневник 1941–1945*, (Рума-Шабац: Српска књига, Шабачко-ваљевска епархија, ЈИП „Глас Подриња“, 2005), 90.

21 *Исто*, 113.

22 Шабачке Јеврејке и њихова деца, као и Јеврејке емигранткиње и њихова деца су 26. јануара 1942. пребачене из Јеврејског логора на Сави у Јеврејски логор Земун.

у Шапцу Бранка Петровића Управи шабачких Јевреја од 21. августа 1941. којим се Јевреји обавештавају да се током наредног дана морају „безусловно преселити у лагер-бараке код шабачког Града“ и да са собом могу понети „најнужније постелне ствари, пресвлаке-веш, и потребан прибор за храну“, „док ће све остале ствари које су остале у кућама и становима, а за које им је скренута пажња да их не смеју „склањати и отуђивати“, „пописати одређена комисија“.²³

Комисија за попис и процену јеврејске имовине основана је 22. августа 1941. године,²⁴ истога дана када су преостали, односно шабачки Јевреји упућени у Јеврејски логор на Сави, где су се већ месец дана налазили њихови сународници емигранти. Не треба занемарити чињеницу да је Комисија основана и у дану када су се Шапчани суочавали са размерама првог акта фашистичког терора у граду на чијим су улицама осванула обешена тела претходне ноћи стрељаних грађана Шапца и околних места, међу којима је било и обешено тело познатог шабачког лекара и Јеврејина др Алфреда Бате Коена. Његово тело висило је испред карикатуре која је на прочељу зграде Народне банке у Шапцу насликана 6. августа 1941. На карикатури је био представљен Јеврејин који на повоцу држи Стаљина, Черчила и Рузвелта.²⁵

Комисија која је основана на основу Закона о градским општинама ради „обезбеђивања“ јеврејске „заостале имовине“ имала је три члана и то су били дотадашњи службеници шабачког поглаварства: Јефта Кујунџић, Стеван Јовичић и Бранислав Синђелић. Задатак Комисије је био да попише и процени јеврејску имовину која је остала у становима и да попис у преводу на немачки достави немачкој команди. Станове је требало запечатити и закључати. Истим наређењем било је предвиђено да се станови издају избеглицама којима је накнадно требало одредити висину закупа. Избеглице које су улазиле у јеврејске станове као закупци биле су дужне да „ствари јеврејске приме на чување под законском одговорношћу“ све док се не

23 МИАШ, Градско поглаварство 164/1941, Допис председника Градског поглаварства у Шапцу Управи шабачких Јевреја, 21. август 1941.

24 МИАШ, Градско поглаварство 165/1941, Наређење председника Градског поглаварства у Шапцу о образовању Комисије за попис и процену јеврејске имовине, 22. август 1941.

25 Бабовић, *Дневник 1941-1945*, 96. - Карикатура је скинута са фасаде зграде Народне банке 27. априла 1942. *Исто*, 343.

донесе одлука о „заједничком смештају свих јеврејских ствари заосталих и пописатих по јеврејским становима“.²⁶

Иако је општа јурисдикција над јеврејском имовином била поверена Старатељству у оквиру Канцеларије генералног опуномоћеника за привреду Србије, анализа архивске грађа која је остала иза Градског поглаварства у Шапцу указује на то да је продаја, као и „одржавање“ јеврејских непокретности, била поверена Комисији за попис и процену јеврејских ствари, која је у међувремену прерасла у Комесаријат за јеврејску имовину. Задатак Комесаријата за јеврејску имовину, који је Градско поглаварство у Шапцу основало почетком септембра 1941. и на чије чело је, као „надзорника над јеврејском имовином“ или „комесара-управитеља“ јеврејске имовине, поставило бившег члана Комисије за попис и процену Јефту Кујунџића за плату од 3.000 динара месечно, био је да „осигурава јеврејску имовину и приходе од њихових непокретности“.²⁷ Заправо је задатак Комесаријата за јеврејску имовину био да свакога месеца на рачун Државне хипотекарне банке, која је имала своју филијалу у Шапцу,²⁸ уплаћује новац који се приходовао од закупа имања и продаје ствари.

Свакога месеца, од септембра 1941. до јула 1942. године, Градско поглаварство је, након што би службеници Комесаријата за јеврејску имовину наплатили закупе и износе од продаје „јеврејске имовине“, уплаћивало сакупљене суме новца на рачун Јеврејског фонда код филијале Државне хипотекарне банке у Шапцу. Септембра месеца 1941. је уплаћено 19.657 динара „на име закупа 14 јеврејских кућа“.²⁹ Наредног месеца износ је био исти, с тим што је председник Градског поглаварства замолио Филијалу Државне хипотекарне банке у Шапцу да новац књижи на имена³⁰ тада већ у највећем броју

26 МИАШ, Градско поглаварство 165/1941, Наређење председника Градског поглаварства у Шапцу о образовању Комисије за попис и процену јеврејске имовине, 22. август 1941.

27 МИАШ, Градско поглаварство 172/1941, Допис председника Општинске управе Окружној команди 847 у Шапцу, 5. септембар 1941.

28 Историчарка Весна Алексић наводи како се сав новац од закупа, продаје и ранијих потраживања дужника Јевреја сливао у Банкарско друштво Bankverein A. G. (домаћу банку која је 1941. постала филијала Deutsche Bank у Србији). Датум приступа 12. 3. 2017, <http://www.novimagazin.rs/vesti/arizacija-i-holokaust-pljacka-jevreja-u-srbiji>

29 Vojinović, *Avramova deca*, 436–437.

30 *Исто*, 437.

случајева убијених људи.³¹ Историчарка Весна Алексић је скренула пажњу на праксу пословања у вези са давањем под закуп и продајом имовине Јевреја. Основи полагања тј. продаје имовине су били одговарајућа вредност нпр. продате робе, фирме или непокретности.³² Целокупно пословање везано за поменуте радње је, иако под управом комесара, што је у случају Комесаријата за јеврејску имовину у Шапцу био Јефта Кујунџић, вођено на име правих власника, односно Јевреја и преко њихових одвојених текућих рачуна. Председник Градског поглаварства Бранко Петровић је доставио шабачкој филијали Државне хипотекарне банке 20. октобра 1941. године 19.657 динара.³³ Већ новембра месеца приходи који су остварени од имовине Јевреја су били далеко већи јер су поједини Шапчани, али и остали заинтересовани, два месеца након одвођења Јевреја у логор, почели да купују куће својих бивших комшија. Приходи од „кирије“ и од продаје имања шабачких Јевреја били су новембра 1941. пет пута већи него приходи остварени у октобру и износили су 105.790 динара. Највећи део износа, чак 90.000, приходован је од „продаје покретности у Поп Лукиној 61 извозника из Београда Рихарда Н. Фрелиха“.³⁴ У наредним месецима различите врсте прихода од имовине, пре свега шабачких Јевреја, варирале су и износиле: у децембру 14.380 динара,³⁵ у јануару 1942. године 10.590 динара,³⁶ у фебруару 12.161 ди-

31 Шабачки Јевреји мушкарци и мушкарци Јевреји из кладовског транспорта стрељани су у мачванском селу Засавици 12. и 13. октобра 1941.

32 Датум приступа 12. 3. 2017, <http://www.novimagazin.rs/vesti/arizacija-i-holocaust-pljacka-jevreja-u-srbiji>

33 МИАШ, Градско поглаварство 168/1941, Обавештење Градског поглаварства у Шапцу о уплати 19.657 динара на име Јеврејског фонда Шабачкој филијали Државне хипотекарне банке са молбом да се новац књижи на наведена имена, 20. октобар 1941.

34 Vojinović, *Avramova deca*, 440.

35 МИАШ, Градско поглаварство 175/1941, Извод рачуна о кретању прихода и расхода у месецу децембру 1941. године са јеврејских имања у Шапцу, 31. децембар 1941.

Новац је књижен на имена: Алфреда Коена, Јакова Меламеда, Нахаме Аврамовић, Саре Абинун, Јосифа Абинуна, Аврама Барарона, Саре Албахари, Јеврејске црквене управе, Ребеке Медине, Берната Ветендорфа, Жака Јакова, Моше Аврамовића, Рихарда Фрелиха. Сви приходи били су од закупа имовине.

36 Vojinović, *Avramova deca*, 437-438.

нар,³⁷ у марту 141.727,5 динара,³⁸ у априлу 231.737,³⁹ у мају 15.053,⁴⁰ у јуну 129.981,5⁴¹ и у јулу 12.254 динара.⁴²

„Преузимање“ имовине шабачких и Јевреја из кладовског транспорта

Августа месеца 1942. дошло је до значајних промена у вези са располагањем непокретном имовином Јевреја. Влада Милана Недића донела је 28. августа 1942. године *Уредбу о припадању јеврејске имовине Србији*.⁴³ Све јеврејске непокретности које до тада нису распродате стављене су на располагање Недићевој управи.⁴⁴ Преузимању власништва над преосталом имовином грађана јеврејског порекла или „поклањању“ имовине Јевреја претходило је доношење *Уредбе о обештећењу Немаца за ратне штете* од 15. августа 1942.⁴⁵ Овом уредбом је било одређено да Србија мора исплатити ратну штету коју су Немци и припадници немачке националне мањине претр-

37 МИАШ, Градско поглаварство 179/1942, Обавештење Градског поглаварства у Шапцу о уплати 12.161 динара на име Јеврејског фонда Шабачкој филијали Државне хипотекарне банке са молбом да се новац књижи на наведена имена, 10. фебруар 1942.

Новац је књижен на имена: Лудвиг Бергер, Нахама Аврамовић, Бернат Ветендорф, Јосиф Абинун, Ребека Медина, Рихард Фрелих, Моша Аврамовић, Соломон Албахари, Жак Јаков, Сара Абинун, Аврам Барарон, Јеврејска црквена општина, Алфред Коен, Јаков Меламед. Сви приходи су били од закупа имовине.

38 Војиновић, *Avramova deca*, 441. Марта месеца 1942. друге Градско поглаварство у Шапцу је уплатило на рачун шабачке филијале Државне хипотекарне банке 19.407,5 динара од закупа и 122.300 од продаје 28 бакарних казана и две децималне ваге Рихарда Фрелиха, извозника из Шапца.

39 Војиновић, *Avramova deca*, 442. Априла месеца 1942. Градско поглаварство у Шапцу је уплатило на рачун шабачке филијале Државне хипотекарне банке 134.906 динара од продатих покретности Рихарда Фрелиха, 42.767 од продатих покретности Наума Гидића, 10.100 од продаје покретности „др Крисхабера“ и 18.800 динара од закупа непокретности.

40 Војиновић, *Avramova deca*, 442.

41 Исто. Јуна месеца 1942. Градско поглаварство у Шапцу је уплатило на рачун шабачке филијале Државне хипотекарне банке 129.981,5 динара и то: 11.121,5 динара од закупа и 118.860 од продаје покретности: Јакова Меламеда, Жака Јакова, Берната Ветендорфа, Хајда и Ернеста Крисхабера, Хаима Руса, Саре Абинун, Јосифа Абинуна, Самуила Меламеда, Наума Гидића, Лазара Крисхабера.

42 Војиновић, *Avramova deca*, 442.

43 *Службене новине*, бр. 69, 28. август 1942.

44 Датум приступа 12. 3. 2017, <http://www.novimagazin.rs/vesti/arizacija-i-holokaust-pljacka-jevreja-u-srbiji>

45 *Лист уредаба Заповедника Србије*, бр. 38, 15. август 1942.

пели током Априлског рата 1941. године у висини од 360 милиона динара. „Поклон“ у виду имовине грађана јеврејског порекла је био нека врста компензације за суму коју је Србија требало да исплати. Колаборационистичка управа је у складу са уредбом од 28. августа 1942. преузела 1.223 јеврејске некретнине, од којих је 443 продала у бесцење Недићевим сарадницима и симпатизерима на провизорним лицитацијама.⁴⁶ Председник Градског поглаварства у Шапцу Бранко Петровић је био један од оних који су на овакав начин успели да „стекну“ имовину на адреси Карађорђева 36.⁴⁷ Новац добијен од продаје непокретности, пошто су оне пренете у власништво српске државе, књижен је на рачун под именом *Управни штаб јеврејске имовине – непокретности*.

Записник о примопредаји непокретне имовине шабачких Јевреја сачињен је 28. фебруара 1943. у Филијали Државне хипотекарне банке у Шапцу. Као комесар задужен за јеврејску имовину Кујунџић је управу предао с дејством од 1. фебруара. Том приликом формиран је Одбор за управљање над имовином који су чинили: члан управе банке Никола Скрбић и два чиновника шабачке филијале Гојко Поповић и Миливоје Марушић. Градско поглаварство је предало управу над имовином Државној хипотекарној банци званично тек 18. марта 1943, када се на рачуну Јеврејског фонда налазило 2.664.173 динара.⁴⁸

Без обзира на чињеницу што је Комесаријат за јеврејску имовину престао да постоји, бивши комесар јеврејске имовине Јефта Кујунџић наставио је да врши функцију управника јеврејске имовине у име Градског поглаварства Шапца.

Посматрачи

Анализа односа колаборационистичке управе према имовини грађана јеврејског порекла отвара још једно значајно питање а то је питање односа шире заједнице тзв. „обичних грађана“, односно по-

46 Датум приступа 12. 3. 2017, <http://www.novimagazin.rs/vesti/arizacija-i-holokaust-pljacka-jevreja-u-srbiji>

47 МИАШ, Градско поглаварство 224/1943, Допис Фелдкомандантуре 816 у Шапцу Јефти Кујунџићу на име предмета: Управљање јеврејском имовином, 23. фебруар 1943.

48 МИАШ, Градско поглаварство 224/1943, Рекапитулација о изводу уписаних и познатих дугова власника ниже означених јеврејских имања у Шапцу и њихова чиста вредност, а која су имања предата на управу Државној хипотекарној банци – филијала Шабац дана 1. II 1943, 18. март 1943.

сматрача, како према „јеврејској имовини“ тако и према Холокаусту као геноциду који је извршен над јеврејским народом у Другом светском рату.

У раду који представља покушај анализе улоге коју је Градско поглаварство у Шапцу, као орган домаће управе, имало у одузимању права на имовину шабачким и Јеврејима из кладовског транспорта, указивање на антисемитску пропаганду којој су били изложени Шапчани и Шапчанке, њихово посредно искуство понижења којем су били изложени Јевреји, као и злочина који се десио над некадашњим комшијама, представља само једним делом контекст који се не може занемарити када се говори о односу грађана према имовини Јевреја, оних грађана који по службеној дужности нису били ангажовани на пословима узурпирања туђег права на поседовање имовине. Увођење посматрача у анализу улоге коју је Градско поглаварство у Шапцу, као део колаборационистичке управе, имало у узурпирању права Јевреја на поседовање имовине неопходно је због тога да би се указало на процес нормализације злочина који се, са једне стране, спроводио под околностима антифашистичког устанка и бруталног терора над свима, али је са друге стране био предуслов за „прихватање судбине“ јеврејског народа као подразумевајућег дела окупационе сценографије.

Као први корисници имовине која је остала, пре свега из шабачких Јевреја, помињу се српске избеглице из Независне Државе Хрватске, којих је у јуну 1941. било у граду око 2.000.⁴⁹ Према подацима за јули месец 1941. године на ручак у Црвени крст долазила је чак 941 избеглица.⁵⁰ Крајем истог месеца процењивало се да за смештај избеглица у Шапцу треба обезбедити бар 600 станова.⁵¹ Колико су станови за избеглице били дефицитарни, указује податак да је крајем јула и почетком августа 1941. године, дакле баш у време када је почело одвођење Јевреја у логор на Сави, намештена соба у граду коштала између 400 и 600 динара док се за стан у предграђу Шапца, који је пре рата издаван за највише 200 динара, плаћало између 400 и 700 динара.⁵² Због тога је један од првих задатака Коми-

49 Бабовић, *Дневник 1941-1945*, 76. - Највећи број избеглица долазио је са територија које су улазиле у састав НДХ (Босна, Срем, Хрватска) док је значајан број избеглих био из Бачке.

50 *Исто*, 86.

51 *Исто*, 95.

52 *Исто*, 93. - У исто време службеничка плата је износила између 2.000 и 4.000 динара. *Исто*, 350.

сије за пописивање и процену јеврејске имовине, формиране у исто време када су шабачки Јевреји одведени у логор на Сави, био да станове запечати и закључа а затим их изда избеглицама, којима је накнадно требало одредити висину закупа. Избеглице које су улазиле као закупци у „јеврејске станове“ биле су дужне да, као што је раније наглашено, „ствари јеврејске приме на чување под законском одговорношћу“ све док се не донесе одлука о „заједничком смештају свих јеврејских ствари заосталих и пописатих по јеврејским становима“. Издавање станова шабачких Јевреја је представљало значајан допринос „решавању“ избегличке проблематике због чега му је Градско поглаварство у Шапцу дуго прибегавало.

Избеглице су биле корисници не само јеврејских непокретности већ и јеврејских покретности, које су се добрим делом распродале до краја јуна 1942. године. Председник градског поглаварства у Шапцу је наредио комесару јеврејске имовине 12. јуна 1942. да, у складу са „усменим наређењем Фелдкомандантуре“, организује распродају преосталих јеврејских покретности, уз напомену да „на сваки начин“ гледа „да се имовина распрода избеглицама, које се већ служе са овом имовином,⁵³ а потом оним лицима чија је имовина изгорела, за време напада комуниста на Шабац“.⁵⁴ За распродају јеврејске покретне имовине, која је у Шапцу била организована у другој половини јуна, били су заинтересовани и Шапчани и Шапчанке. Покретну имовину Јакова Меламеда је купио Рада Илић, трговац из Шапца. Покретну имовину Жака Б. Јакова, Берната Ветендорфа, Александра Хајде, Ернеста Крисхабера и Хаима Руса су купили трговци Дражић и Трифуновић из Шапца. Покретну имовину Абинун Саре и Јосифа су купили Ђока Тољевић, Владан Дачић и Александар Дачић. Покретности Самуила Меламеда дошле су у посед Ивана Рутара, полицијског стражара из Шапца и избеглице који се овим стварима већ служио. Покретну имовину Наума Гидића купила је Олга Јовичић из Шапца. Покретну имовину Лазара Крисхабера купио је Света Павловић, такође из Шапца.⁵⁵

53 Ради се о покретностима које су се налазиле у становима Јевреја које су закупљивале избеглице. МИАШ, Градско поглаварство 192/1942, Наређење председника Градског поглаварства у Шапцу Јефти Кујунџићу, чиновнику Градског поглаварства и управнику јеврејске имовине према усменом наређењу Фелдкомандантуре у Шапцу у вези са распродајом заостале јеврејске покретне имовине, 12. јун 1942.

54 Септембра 1941. Исто.

55 Vojinović, *Avramova deca*, 442.

Завидна количина покретне имовине која је остала иза Јевреја представљала је значајан „резервоар“ „потрепштина“, које су се најпре налазиле у поседу немачке државе, али је њима заправо располагало Градско поглаварство у Шапцу посредством Комесаријата за јеврејску имовину, које је захваљујући ажурности Јефте Кујунџића до 10. јануара 1942.⁵⁶ имало потпуни увид у комплетну имовину Јевреја. Различити државни органи су се у годинама велике оскудице обраћали Поглаварству, односно Комесаријату како би их опскрбио потребним покретностима, од којих су се многе могле наћи само међу „јеврејском имовином“. Потраживане покретности углавном су се издавале, односно уступале на реверс или су се реквирирале. Може се претпоставити да је већина овако прибављених покретности заувек остајала у поседу оних који су их потраживали. Новембра месеца 1941. Водоводу у Шапцу достављен је електрични мотор јачине 2,5 коњске снаге који је претходно пронађен у згради Лудвига Бергера на адреси Масарикова 89. Изузимање електромотора из „јеврејске имовине“ правдано је: потенцијалном опасношћу од реке Саве с „обзиром на велики водостај“, немогућношћу Водовода да мотор купи или да га набави, као и чињеницом да ова врста мотора „није потребна у поменутој згради“.⁵⁷ Априла месеца 1942. године, за потребе Граничног одреда Српске државне страже издвојена је из „јеврејске имовине“ „слика Његовог Величанства Краља Петра II“.⁵⁸ „Јеврејска имовина“ послужила је истог месеца и Команди Српске државне страже у Шапцу, којој је затребао „округли политирани астал“.⁵⁹ Јуна месеца 1942. Грађевинском одељењу Градског поглаварства у Шапцу зафалило је тридесет осам буради „за смештај туршије-купуса за исхрану избеглица и избегличке деце“. Неопходна бурад издвојена су из имовине Лудвига Бергера и Карла Шосбергера која се налазила на адреси Масарикова бр. 98.⁶⁰ Јула месеца 1943. Силовина А. Д. Београд купила је 300 кг старе хартије од Комесаријата

56 МИАШ, Градско поглаварство 176/1942, Допис Јефте Кујунџића председнику Градског поглаварства, 10. јануар 1942.

57 МИАШ, Градско поглаварство 222/1941, Молба шефа Грађевинског одсека председнику Градског поглаварства, 26. новембар 1941.

58 МИАШ, Градско поглаварство 216/1942, Реверс на једну слику његовог величанства краља Петра II, 8. април 1942.

59 МИАШ, Градско поглаварство 216/1942, Реверс на један округли политирани астал, 29. априла 1942.

60 МИАШ, Градско поглаварство, Наређење председника Градског поглаварства, 10. јун 1942.

за јеврејску имовину у Шапцу, коју је он претдходно прикупио по јеврејским становима и магацинима.⁶¹ Употребљива хартија је пренета у Градско поглаварство ради даљег коришћења.⁶² Шабачка кланица снабдела се, септембра 1943, неопходним бројем цакова који су претходно издвојени из имовине шабачких Јевреја.⁶³

Обавезе Градског поглаварства, односно Комесаријата за јеврејску имовину према имовини шабачких Јевреја биле су вишеструке. Поред тога што се требало старати о издавању непокретности, требало је бринути и о њиховом одржавању, као и о одржавању покретне имовине коју је тек требало распродати. Одржавање имовине захтевало је ангажовање грађана који су за надокнаду обављали одређене послове. Новац за обављање различитих послова на „јеврејским имањима“ обезбеђивао се од издавања ових имања. Захваљујући сачуваном „изводу рачуна о кретању прихода и расхода у месецу децембру 1941. године са Јеврејских имања у Шапцу“ може се закључити да је Комесаријат за јеврејску имовину наплатио кирију од издавања имовине: Алфреда Коена, Јакова Меламеда, Нахаме Аврамовић, Саре Абинуна, Јосипа Абинуна, Аврама Барарона, Саре Албахари, Јеврејске црквене управе, Ребеке Медине, Бернарда Ветендорфа, Жака Јакова, Моше Аврамовића и Рихарда Фрелиха. Наплаћена кирија у потпуности је финансирала месечну надокнаду комесара јеврејске имовине.⁶⁴ Поред тога, кирија која се наплаћивала од рентирања имовине служила је за финансирање свих „непланираних“ трошкова јеврејске заједнице која се од августа 1941, налазила у Јеврејском логору на Сави. Тошкови израде мртвачког сандука за Рашелу Адигес,⁶⁵ ћерку шабачког рабина, која је умрла у Логору

61 МИАШ, Градско поглаварство, Допис управника јеврејске имовине председнику Градског поглаварства, 2. јул 1943.

62 МИАШ, Градско поглаварство, Допис председника Градског поглаварства управнику јеврејске имовине, 2. јул 1943.

63 МИАШ, Градско поглаварство 227/1943, Допис председника Градског поглаварства управнику јеврејске имовине, 24. септембар 1943.

64 МИАШ, Градско поглаварство 175/1941, Извод рачуна о кретању прихода и расхода у месецу децембру 1941 године са Јеврејских имања у Шапцу, 31. децембар 1941.

65 Рашела Адигес је умрла услед запаљења плућа и трбушне марамице у Јеврејском логору на Сави децембра месеца 1941. године. Обдукцију тела је извршио специјалиста за унутрашње болести и рентген др Манојло Стојановић. Др Стојановић је издао умрлицу 20. децембра 1941. године. Умрлица је издата за потребе израде мртвачког сандука, односно организовања сахране, која је о трошку прихода „јеврејских имања“ уприличена (без икаквог церемонијала)

на Сави у зиму 1941. године, у висини од 400 динара, наплаћени су од кирија које су се скупиле на име „јеврејских имања“ у децембру 1941. године. Ставка трошкови и „награде Комесара“ за месец децембар 1941. износила је 3.790 динара. Ако се зна да је на име кирија од којих су одузимани трошкови и „награда Комесара“, истога месеца наплаћено 14.380 динара, може се закључити да је на плате службеника Градског поглаварства у Шапцу (комесара) и хонораре локалног становништва одлазило више од четвртине прихода које је доносила имовине шабачких и Јевреја из кладовског транспорта.

Послови око одржавања непокретне и покретне имовине шабачких и Јевреја из кладовског транспорта захтевали су ангажовање локалног становништва које је за одређену надокнаду вршило различите услуге. На основу увида у сачуване признанице које је издавао Комесаријат за јеврејску имовину, може се претпоставити да је висина хонорара износила између 20 и 900 динара, у зависности од врсте и тежине услуге. Ниједан од исплаћених хонорара није био у висини просечне службеничке плате која је износила између 2.000 и 4.000 динара. Ови хонорари могли су, у зависности од висине износа, покрити неке од трошкова свакодневног живота.⁶⁶ Износ од 20 динара исплаћен је у неколико наврата и то за: „оправку браве и набавку новог кључа на ординацији доктора Алфреда Коена у Масариковој улици бр. 3“,⁶⁷ „чишћење и паљење оџака у згради Јеврејске црквене општине бивше из Шапца која се налазила у улици Владе Јовановића бр. 7“,⁶⁸ „процену покретности - робе покојног Наума Гидића, бившег трговца из Шапца, која је покретност смештена у магацину у Масариковој бр. 98“.⁶⁹ Хонорар од 30 динара исплаћен је за израду „кљу-

на Јеврејском гробљу у Шапцу. МИАШ, Градско поглаварство 192/1942, Умрлица Рашеле Адигес, 20. децембар 1941.

- 66 Према Глиши Бабовићу, цене животних намирница су износиле: хлеб са 60% курузног брашна 4,5 динара, пшенични хлеб 5 динара, литра млека 4 динара, 1 кг јагода или 1 кг трешања од 6 до 10 динара, 1 кг крушки од 6 до 8 динара, диња 10 динара, лубеница 20 динара, 1 кг грожђа 25 динара, једно пиво 10 динара, литар вина од 18 до 20 динара, литар комовете ракије 26 динара, литар љуте ракије 45 динара, 1 кг говедине 33 динара, 1 кг свињетине 35 динара, пар пилића од 50 до 70 динара, пар гусака 160 динара, пар ћурки 240 динара, маст 70 динара, 1 кг кафе 400 динара, хват дрва од 850 до 1.000 динара, пар опанака од 700 до 800 динара, ципеле 1.500 динара. Видети у: Бабовић, *Дневник 1941-1945*.
- 67 Хонорар је исплаћен бравару Живану Новаковићу. МИАШ, Градско поглаварство 175/1941, Признаница, 2. јануар 1942.
- 68 МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 15. мај 1942.
- 69 МИАШ, Градско поглаварство 175/1941, Признаница, 21. новембар 1941.

ча за браву на лабораторијуму доктора Којена⁷⁰ и за „вештачко отварање врата⁷¹ на радњи Соломона Албахарија трговца из Шапца и набавку новог књуча у улици Карађорђевој бр. 46“⁷² Хонорар од 60 динара исплаћен је Петру Костићу за „изношење троја кола ђубрета из дворишта куће Јеврејске црквене општине у Шапцу у улици Владе Јовановића бр. 7“⁷³ Нешто већи хонорар, односно износ од 100 динара исплаћен је за „вршење пописа покретне имовине код г. Ветендорфа“⁷⁴ Хонорар у висини од 140 динара исплаћен је за „оправку“ на кући Ребеке Медине у улици Карађорђевој бр. 7.⁷⁵ Петар Кујунџић и Петар Гавриловић из Шапца зарадили су 200 динара за попис и процену имовине Рихарда Фрелиха која се налазила у Поп Лукиној улици бр. 61.⁷⁶ Хонорари од 300 динара исплаћивани су за: „вођење књига имовине шабачких Јевреја“⁷⁷ „надзор над непокретном имовином шабачких Јевреја“⁷⁸ и за „рад око осигурања од евентуалне штете од пожара (...) зграда јеврејских“⁷⁹ Хонорар у висини од 400 динара је исплаћен столару Јосипу Продановићу за израду мртвачког сандука за Рашелу Адигес.⁸⁰ Хонорари за „изношење нечистоће из клозета“ наплаћивани су у висини од 360 до 540 динара. За изношење два бурета „нечистоће“ из клозета у „јеврејској кући“ Нахаме Аврамовић у улици Цара Душана бр. 32 наплаћено је 360 динара,⁸¹ док је за изношење три бурета „нечистоће“ из клозета у „јеврејској кући“ Лудвига Бергера у улици Милоша Поцерца бр. 4 наплаћено 540 динара.⁸² Васа Радић је наплатио 500 динара хонорара за „извршену дезинсекцију једног стана против стеница у дворишту јеврејске Синагоге“.⁸³ Хонорар за штампање 200 комада Уредбе од 10. априла 1942. која је

70 Хонорар је исплаћен Нинку Јовановићу, бравару из Шапца. МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 6. фебруар 1942.

71 Обијање.

72 Хонорар је исплаћен Живану Новаковићу, бравару из Шапца. МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 15. децембар 1941.

73 МИАШ, Градско поглаварство 197/1942, Признаница, 15. јун 1942.

74 МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 7. децембар 1941.

75 МИАШ, Градско поглаварство 221/1942, Признаница, 10. јануар 1942.

76 МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, новембар 1941.

77 МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 13. октобар 1941.

78 МИАШ, Градско поглаварство, Признаница, 30. новембар 1941.

79 МИАШ, Градско поглаварство 233/1943, Признаница, 28. јануар 1943.

80 МИАШ, Градско поглаварство 175/1941, Рачун, 22. децембар 1941.

81 МИАШ, Градско поглаварство 221/1942, Рачун, 29. август 1942.

82 Исто.

83 МИАШ, Градско поглаварство 221/1942, Рачун, 2. септембар 1941.

била допуна Наредбе од 30. маја 1941. износио је 600 динара.⁸⁴ Два највиша хонорара наплатили су: Светозар Трифуновић, у висини од 800 динара, за „рад на обезбеђивању јеврејске имовине“⁸⁵ и заступник Осигуравајућег друштва „Југославија“, у висини од 899 динара, „на име исплате осигурања од пожара јеврејског имања г. др Алфреда Коена“ у Масариковој улици у Шапцу.⁸⁶

Закључак

Одузимање права на поседовање имовине и одузимање имовине припадницима јеврејског народа представљало је једну од фаза у спровођењу Холокауста на тлу читаве Европе па и у окупираној Србији. Политика оличена у фрази „коначно решење јеврејског питања“ представљала је део званичне политике коју је окупатор спроводио у Србији од априла 1941. до ослобођења у октобру 1944. године. Колаборационистичка управа оличена у Комесарској управи Милана Аћимовића и Влади Милана Недића представљала је значајан ослонац окупационог режима у реализацији званичне политике Трећег рајха, и у сегменту који је био уперен против припадника јеврејског народа. Градско поглаварство у Шапцу, као део колаборационистичке управе, активно се укључило у реализацију званичне политике окупационог режима, и у процес узурпирања права на имовину и одузимање имовине шабачким и Јеврејима из кладовског транспорта. Рад најпре Комисије за попис и процену јеврејске имовине а затим и Комесаријата за јеврејску имовину указује на улогу Градског поглаварства у спровођењу једне од фаза у реализацији Холокауста на тлу немачке окупационе зоне у Србији. Службеници Комесаријата имали су значајну улогу не само у пописивању и процени „јеврејске имовине“ већ и у њеној „експлоатацији“, која је почела чином логорисања свих шабачких и Јевреја из кладовског транспорта крајем августа 1941. године. Сви послови око закупа и продаје имовине Јевреја обављани су преко институције Градског поглаварства, односно Комесаријата за јеврејску имовину, најпре у корист Трећег рајха а од августа 1942. и у корист српске државе. Анализа деловања „домаћег“ органа на пословима узурпирања елементарних људских

84 МИАШ, Градско поглаварство 183/1942, Рачун, 24. април 1942.

85 МИАШ, Градско поглаварство 174/1941, Признаница, 18. октобар 1941.

86 МИАШ, Градско поглаварство 228/1943, Признаница, 10. фебруар 1943.

права „бивших“ грађана, дојучерашњих суграђана, колега, комшија, осветљава ону страну Холокауста која често „пада са стола“, али недвосмислено указује на капацитет Холокауста као пацификованог злочина, оног кога је савременицима, у годинама радикалног терора, али и антифашистичке борбе, беде, немаштине и глади, требало представити као један, ни по чему посебан сегмент окупационог пејзажа.

Извори и литература

Необјављени извори

- Међуопштински историјски архив Шабац, Градско поглаварство 1941–1944.
- Историјски архив Београда. Управа Града Београда, Специјална полиција.

Објављени извори

- Бабовић, Григорије - Глиша. *Дневник 1941–1945*. Рума–Шабац: Српска књига, Шабачко-ваљевска епархија, ЈИП Глас Подриња, 2005.

Литература

- Aleksić, Vesna. „The Political role of financial institution: Bankverein AG and Aryanization of Jewish property in Serbia“. *Limes+* XII (2)/2015, 51–63.
- Anderl, Gabriele i Walter Manoschek. *Neuspelo bekstvo. Jevrejski Kladovo-transport na putu za Palestinu 1939–42*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2004.
- Vojinović, Živana. *Avramova deca*. Beograd: Orion Art, 2015.
- Група аутора. *Шабац у прошлости IV*. Шабац: РНИРО Глас подриња – Шабац, 1984.
- Manošek, Valter. *Holokaust u Srbiji. Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*. Beograd: Službeni list SRJ, 2007.
- *Zbornik radova sa okruglog stola Kladovo transport, Beograd, oktobar 2002*, ur. Andrej Mitrović. Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2006.
- Кољанин, Милан, Олга Манојловић Пинтар, Радмила Радић, Сања Петровић Тодосијевић, Зорица Ивановић. *Последње одре-*

диште Аушвиц, каталог изложбе. Београд: Историјски музеј Србије, 2015.

- Filipović, Stanoje. *Logori u Šapcu*. Novi Sad: Novinsko preduzeće Dnevnik, 1967.
- Датум приступа 12. 3. 2017. <http://www.novimagazin.rs/vesti/ari-zacija-i-holokaust-pljacka-jevreja-u-Srbiji>

Summary

Sanja Petrović Todosijević

Attitude of Municipal Authorities in Šabac towards the Property of Jewish People from Šabac and the Kladovo Transport 1941-1944

Abstract: This paper aims to highlight the role of the Municipal Authorities in Šabac, headed by Branko Petrović, the wartime mayor of Šabac which were a part of the collaborationist administration embodied in Milan Aćimović's Commissariat Administration and Milan Nedić's Government, in the process of usurping the property of the Jewish people from Šabac and the Kladovo Transport, initially through the Committee for Registration and Evaluation of Jewish Property, and later through the Commissariat for Jewish Property, headed by Jefta Kujundžić.

Key words: the occupation regime, collaborationist administration, Jewish people from Šabac, the Kladovo Transport, the Municipal Authorities in Šabac, the Committee for Registration and Evaluation of Jewish Property, the Commissariat for Jewish Property, the branch office of the State Mortgage Bank in Šabac, citizens

Depriving the Jewish people of their right to possess property and confiscating their property represented a phase in the implementation of the Holocaust in the territory of entire Europe, and consequently in the territory of occupied Serbia. Collaborationist administration established in the German-occupied zones in Serbia provided a significant support to the occupation regime in the realization of the official policy of the Third Reich. Since they were a part of the collaborationist administration, the Municipal Authorities in Šabac actively participated in the realization of the official policy of the occupation regime, which also included the process of usurping the right to property and confiscating the property of the Jewish people from Šabac and the Kladovo Transport. The work of the Committee for Registration and Evaluation of Jewish Property and the Commissariat for Jewish Property indicates that the Municipal Authorities played an active role in the implementation of one of the phases in the realization of the Holocaust in the German-occupied zones in Serbia.

The Commissariat clerks had a significant role not only in registering and evaluating "Jewish property", but also in its "exploitation" which started with the act of sending all Jewish people from Šabac and from the Kladovo Transport into concentration camps at the end of August 1941. All business activities concerning renting and selling the property of the Jewish people were conducted through the institution of the Municipal Authorities, i.e. the Commissariat for Jewish Property, initially to the benefit of the Third Reich, and starting from August 1942 to the benefit of the Serbian state as well.